

УПУТСТВО ЗА ПИСАЊЕ ИСТРАЖИВАЧКИХ РАДОВА

- ИСТОРИЈА -

ЗА РЕГИОНАЛНО И ДРЖАВНО ТАКМИЧЕЊЕ
ТАЛЕНТОВАНИХ УЧЕНИКА
ПО НАСТАВНИМ ПРЕДМЕТИМА

Школска 2021/2022. година

„Историја је учитељица живота.“ (римски говорник Цицерон)

„Волим историју. Да је не волим не бих био историчар. (...) Волим историју – и срећан сам што вам данас причам о ономе што волим.“ (Лисјен Февр о занимању историчара, 1941. Цитат преузет из: Чедомир Антић, *Увод у историјске студије*, Београд 2017)

„Историја је кћи свог времена...“ (преузето из: Фернан Бродел, *Списи о историји*, Београд 1992)

„Сматрам да је за мене, као будућег историчара, доста значајна чињеница што сам, у више наврата, дуго времена провео на селу. Оно што су други дознали из књига ја сам научио на самом извору (...) Знам имена биљака и дрвећа тог села на истоку Француске, упознао сам све његове становнике, још сам имао прилике да видим на делу ковача, сеоског колара...“ (Фернан Бродел, *Списи о историји*, Београд 1992)

„Отуда мој први одговор на питање „Шта је истотрија?“ гласи да је то континуирани процес интерације између историчара и његових чињеница, бесконачан дијалог садашњости и прошлости.“ (Edvard K. Kar, *Šta je istorija?*, Beograd 2001)

„... посао историчара понекад личи на решавање укрштених речи, ребуса или загонетки, некад на слагање мозаика, некад на посао детектива.“ (Биљана Шимуновић-Бешлин, *Како се пише историја: Приручник за почетнике*, Нови Сад 2001)

„Уколико желимо да буде успешно, писање намеће свакодневни рад. Писање је као спорт. Захтева стални труд.“ (Чедомир Антић, *Увод у историјске студије*, Београд 2017)

УВОД

Пред вама се налазе *Упутства за истраживање и писање (научно)истраживачког рада у области историје* (даље у тексту: *Упутства*).¹ Један од њихових основних циљева је да помогну полазницима и менторима центара за таленте у припреми за такмичења у (научно)истраживачким радовима. Будући да ће ова *Упутства* бити основа за бодовање радова од стране комисије на такмичењу, ученици и ментори би требало настојати да их се у што већој мери придржавају. Такође, још један од циљева *Упутстава* је да усмере ученике ка најосновнијим елементима историјске науке, теорије истраживања и писања радова у области историје, односно да представљају својеврстан приручник. За све недоумице, као и за све што није наведено у овим *Упутствима*, а њима је потребно за спровођење истраживања, односно писање рада, ученици и ментори се могу обратити организатору Републичког такмичења.

Упутства могу послужити и као материјал из којег ће се извући питања за Општинско такмичење које организују сви регионални центри појединачно, а за оне општине које покривају у свом раду.

Шта је то заправо историја? Ово питање наводимо више из разлога да бисмо подстакли ученике да „дубље“ размишљају о историји, него што смо намеравали да на њега одмах дамо једноставан одговор. Заправо, једноставан одговор на ово питање ни не постоји. Проблеми у разумевању историје почињу већ са разумевањем значења речи „историја“. Историјом се зове (1) предмет у школи, (2) одељење на факултету, (3) прошлост која се одиграла, односно оно што се заиста десило или дешавало у прошлости, (4) та прошлост у тумачењима и реконструкцијама историчара. Наравно, постоји разлика између историје каква се заиста догодила и историје коју тумаче и реконструишу историчари, али је један од основних циљева историчара да теже да та разлика буде што мања. Они теже да се према прошлости односе научним методама. Дакле, наука која се бави проучавањем и објашњавањем прошлости такође се зове историја.² Сама реч „историја“ (грчког порекла) означава потрагу, знање стечено трагањем. Према старогрчкој митологији, муза заштитница историје, Клио, била је ћерка врховног бога Зевса и титанке Мнемозине, чије име значи „памћење“. Сматра се да је писање историје започело управо у античкој Грчкој, у 5. веку п.н.е, односно у тренутку када је Херодот почео да догађаје који су се одиграли испитује и критикује на основу сопствених искустава или логичког расуђивања, уместо да једноставно прихвати традицију и митове. Из тог разлога је он још у антици назван „оцем историје“. Међутим, историјска наука, какву данас познајемо, развила се тек у 19. и 20. веку. Посебан допринос у развоју историјске науке дали су немачки историчар Леополд Ранке и

¹ За састављање *Упутстава* користили смо: упутства из претходних школских година; Биљана Шимуновић-Бешлин, *Како се пише историја: Приручник за почетнике*, Нови Сад, 2001; Чедомир Антић, *Увод у историјске студије*, Београд, 2017; Фернан Бродел, *Сниси о историји*, Београд, 1992; Edvard K. Kar, *Šta je istorija?*, Beograd, 2001; Piter Berk, *Istorija i društvena teorija*, Beograd, 2002; Ђорђе Станковић, Љубодраг Димић, *Историографија под надзором: Прилози историји историографије*, I, Београд, 1996; Andrej Mitrović, *Klio pred iskúšenjima i raspravljanja sa Klio: Dorađeno izdanje*, Beograd, 2001.

² Постоји и мишљење да историја није наука, већ дисциплина или занат. Такође, некада се историја посматрала много ближе књижевности него данас. Коначно, постоји и мишљење да историја није ни наука ни уметност, односно да њоме владају правила која припадају само њој. Данас је најприхваћеније мишљење да је историја ипак наука.

француски историчар Фернан Бродел. Навешћемо само још неколико важних српских, односно југословенских историчара 19. и 20. века: Јован Ристић, Стојан Новаковић,³ Слободан Јовановић, Сима Ћирковић, Бранко Петрановић, Андреј Митровић итд. Њихов утицај (индиректан) је и данас вероватно присутан код многих полазника центара за таленте, будући да су многи наставници и професори историје били ученици неких од поменутих историчара, или су барем студирали историју читајући њихове књиге и радове.

Историја се пише на основу историјских извора. Историјски извори су остаци и трагови историјских појава. Они се могу поделити на: писане (писма, документи, закони и др), материјалне (грађевине, накит, новац и др), усмене (приче, предања, песме и др) и аудио-визуелне (цртежи, фотографије, снимци и др). За историчаре су најважнији писани историјски извори. Историјски извори представљају „чаробни мост“ који повезује прошлост и садашњост, односно предмет истраживања (који се налази у прошлости) и истраживача (који истражује у садашњости). Уколико се односимо критички према изворима, а то захтева историјска наука, они могу бити и „чаробни зид“, односно они нам помажу да будемо што објективнији, да будемо што мање субјективни, да што мање погледа из нашег доба преносимо у прошлост, да не подлежемо стереотипима и др.⁴ Без историјских извора нема ни историје. Важно је да ученици што више размишљају о њима.

Управо због важности историјских извора, али и због њихове сложености, историчари се често ослањају, приликом посматрања и тумачења извора, на помоћне историјске науке (палеографија, хералдика, нумизматика, хронологија, историјска географија итд). Историчарима су значајни и резултати истраживања других сродних (али и оних које то нису) наука, као што су психологија, социологија, етнологија, али и биологија, хемија итд. Дакле, неопходан је мултидисциплинарни приступ. Важно је да ученици схвате да не постоје „зидови“ између наука, дисциплина, области. Све су на одређени начин повезане, али и све имају својих специфичности.

У покушају реконструкције историје, историчари морају обухватити три одреднице: човека (друштво), простор и време. Дакле, важно је одговорити на питања *ко?*, *где?*, *када?* Ипак, најважније питање на које историчари морају дати одговор јесте *зашто?*

³ Његовим именом и презименом је названо Друштво историчара Србије: <http://drustvoistoricara.rs/>.

⁴ Стереотип – опште мишљење о поједином питању, најчешће засновано на уопштавању и предрасудама.

ИСТРАЖИВАЊЕ И (НАУЧНО)ИСТРАЖИВАЧКИ РАД

На Такмичење у истраживачким радовима могу се наћи (1) истраживачки радови и (2) научноистраживачки радови. У оба случаја ученици спроводе истраживање, проналазе податке о својој теми, размишљају о тим подацима, тумаче их и критички се односе према њима, пишу рад. Научноистраживачки радови разликују се од истраживачких, пре свега по томе што аутори приликом истраживања и прикупљања материјала за те радове, као и приликом њиховог писања, користе научне методе (на пример: постављање и испитивање хипотезе). Такође, у научноистраживачким радовима се у већој мери истичу извори, нова сазнања, тумачења итд. **Напомена: Ученици основних школа могу радити и истраживачке радове и научноистраживачке радове (уколико се ради о изразито талентованим ученицима). Ученицима средњих школа, нарочито III и IV разреда, препоручује се да теже ка научноистраживачким радовима.** Ученици би требало тежити да њихови радови буду што квалитетнији и што приближнији радовима признатих историчара. Како би то постигли, потребно је да им њихови центри за таленте, односно ментори пруже одговарајућу помоћ и подршку.

Ментор: Сваком почетнику у истраживању углавном није познато шта је то заправо истраживање, шта се може истраживати и на који начин. Из тог разлога му је потребна одговарајућа помоћ. Полазници центара за таленте ће је свакако добити од свог ментора. Целокупно истраживање и израду рада они спроводе самостално, али уз помоћ ментора. Ментори би могли, уколико то услови дозвољавају, држати ученицима предавања о теорији истраживања и писања рада. У тренутку када схвате шта је то истраживање и истраживачки рад, ученици могу приступити одабиру теме. Улога ментора је врло важна у том тренутку. Они усмеравају ученике ка одговарајућој теми. Ментори могу помоћи својим ученицима и приликом истраживања и писања рада – својим саветима, сугестијама, давањем корисних примера, препоручивањем литературе, указивањем на грешке итд. Ученицима могу помоћи, на исти начин, и одређене особе које им нису ментори (уколико се ментори са тиме сложе), као што су, наставници у школи, родитељи, пријатељи, радници у архивима, музејима, библиотекама и др. **Напомена: ученици могу имати и више од једног ментора.**

Тема (научно)истраживачког рада: Врло је важно да ученици, у сарадњи са ментором, одаберу значајну и оригиналну тему, односно тему која ће му омогућити да за сваки критеријум који ће бодовати чланови комисије добије максималан број бодова (**видети табелу са критеријумима и бодовима**) и да буде у складу са *Упутствима*.⁵ Уколико се одабере значајнија и оригиналнија тема, и сама методологија истраживања и писања рада ученика ће бити квалитетнија, а резултати истраживања и закључци ће бити значајнији. Дакле, требало би избећи тему која ће ограничавати и спречавати ученика да постигне већи квалитет истраживачког рада, али и спречити ученика да боље разуме историју и историјску науку.

Ученици основних школа могу „извући“ теме из школских уџбеника, али им се у том случају препоручује да тој теми омогуће одређени степен оригиналности. На пример,

⁵ Многе одговарајуће теме за Такмичење у истраживачким радовима могу се пронаћи у „локалној историји“. Наравно, ученици могу изабрати и теме које се не односе на „локалну историју“, али је важно да су оне у складу са препорукама изнетим у овим *Упутствима*.

уколико желе истраживати живот и рад краља Александра Карађорђевића, они то могу урадити кроз штампу (тема би могла гласити *Краљ Александар Карађорђевић у листу „Време“*). Врло је важно да ученици у свом раду користе, поред литературе, и изворе. Они нуде младим истраживачима могућност да њихов рад „побегне“ од компилације, да се барем још мало „приближе“ историји, односно историјској науци. **Из тог разлога, препоручује се менторима и ученицима да у процесу свог истраживања не трагају само за литературом, већ и за изворима. Уколико ученици у свом раду не употребе барем једну врсту извора у свом раду, чланови комисије ће им одузети одговарајући број бодова.** Уколико то тема дозвољава, ученици би могли користити и више врста извора (архивску грађу, одређене објављене изворе, усмене изворе, штампу, аудио-визуелне изворе итд). Управо коришћени извори утичу у великој мери на сам квалитет рада. По свом значају се посебно истиче архивска грађа. **Напомена за ученике основних школа: Употреба архивске грађе у радовима ученика основних школа није обавезна, што не значи да је забрањена, напротив. Ученицима средњих школа препоручујемо да у својим радовима користе и архивску грађу. Врло је важно да ученици и ментори, приликом одређивања теме воде рачуна и о томе да ли та тема може омогућити ученику поштовање овог дела *Упутства*.**

Ментори би требало да воде рачуна и о узрасту својих ученика. Ученик IV разреда средње школе, на пример, би требао имати много значајнију и захтевнију тему у којој би употребио много више књига, чланака и извора у односу на ученика I разреда. Такође, уколико се испостави да је одређена тема представљена на прошлогодишњем такмичењу, ученику се неће дозволити учествовање на такмичењу. Поред свега тога, важно је да ученик изабере тему која ће му бити занимљива, изазовна, која ће му омогућити учење и боље разумевање науке. **Напомена: Један научноистраживачки рад може радити највише два полазника. Један полазник на такмичењу може учествовати са радом само из једне области.**

Истраживање: Након одређивања теме, ученици могу приступити истраживању. *Ко спроводи истраживање?, шта се истражује?, зашто?, како? и где се истражује?.* Истраживање спроводе ученици (уз помоћ ментора). Истражују једну, заокружену тему, да би написали истраживачки рад са којим ће учествовати на такмичењу, али истражују и да би кроз практичну примену боље схватили историјску науку. Истражују прикупљањем, читањем и анализирањем информација о теми (методологија). Остаје нам још питање *где истраживати?* Ученици ће започети своје истраживање потрагом за литературом. Много књига, научних часописа (у којима се налазе научни радови) могу се наћи у библиотекама (школским, сеоским, градским, у Народној библиотеци Србије, библиотеци Матице српске, затим у библиотекама архива, музеја и др). Ученицима могу бити врло корисни и електронски каталози.⁶ Такође, на интернету се може пронаћи велики број дигитализованих књига и радова, затим књига и радова објављених у дигиталној форми итд.⁷ Потом би

⁶ Велики број библиотека у Републици Србији може се претражити преко два основна узајамна електронска каталога: „Кобис“ (COBBIS.RS, <https://sr.cobiss.net/>) и „Бисис“ (BISIS.RS, <https://unikat.bisis.rs/>). Одређене библиотеке се налазе у оквиру „Кобис“, а одређене у оквиру „Бисис“ система.

⁷ Наводимо неколико линкова који би могли бити корисни ученицима: <http://tokovi.istorije.rs/cir/arhiva>; <http://www.iib.ac.rs/istorijskicasopis/arhiva.html>; <https://www.muzejvojvodine.org.rs/rad-muzeja-vojvodine/>; <http://www.balcanica.rs/>; http://www.muzejnt.rs/site/cp/programi_i_desavanja/izdavacka_delatnost/flogiston; <http://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=0354-3293>; <http://www.iib.ac.rs/mesovitagrajda.html>;

ученици могли приступити потрази и за изворима. Која врста извора ће се тражити зависи од теме истраживачког рада. За историју посебно важна архивска грађа може се пронаћи у архивима.⁸ Уколико ученици нису у могућности да посете одређени архив, они могу ступити у контакт са запосленима у њему и замолити да им они скенирају/фотографишу одређену грађу и пошаљу. Новине (штампа) се углавном могу наћи у библиотекама, архивима, музејима.⁹ На Интернету се могу пронаћи и многи корисни извори. Међутим, ученици морају бити врло опрезни приликом истраживања на Интернету, будући да се на њему могу наћи и многи нетачни подаци, па чак и текстови који имају циљ да обнаму људе. Интернет је нарочито погодан за псеудоисторичаре, који већ годинама наносе велику штету историјској науци, али и уопште друштву. Уколико то тема дозвољава, ученици могу користити и усмене изворе. Такође, могли би спровести и тзв. теренско истраживање (на пример, уколико је тема истраживања *Борђе Вајферт*, они могу доћи до његове родне куће или надгробног споменика).

Тек када се истражи свако место где би се потенцијално могли наћи извори за тему рада, можемо рећи да је 50% истраживања завршено. Када се прикупе литература и извори, ученицима преостаје да сав тај материјал још једном пажљиво прегледају, прочитају, размисле о њему и одлуче на који начин и на ком месту у раду ће га употребити. Све то можемо сврстати у преосталих 50% истраживања. Приликом првог дела истраживања ученици морају уредно бележити где су и шта пронашли. То ће им бити важно касније, приликом навођења критичког апарата. Након свега тога ученици могу приступити писању.

Писање: Најпре би требало саставити садржај (структуру, „костур“) рада, односно одредити колико ће рад имати поглавља и како ће се она звати. Важно је и да се одреди да ли ће се тема рада приказати по тематском, хронолошком или тематско-хронолошком принципу. Потом се приступа писању првог поглавља. Саветујемо ученицима да *Увод* пишу на крају (да би ученици могли на довољно добар начин да уведу читаоце у рад, морају и сами знати о чему су писали). Исто важи и за *Апстракт*, *Кључне речи*. Рад делимо на поглавља, а у оквиру њих може бити (уколико је потребно) и више подпоглавља. Такође, свако поглавље можемо поделити на више пасуса. Приликом писања не сме се ниједног тренутка заборавити на то одакле су преузети садржаји за одређени део рада, односно мора се пажљиво одређивати где ће се поставити фуснота (у којој ће се навести одакле су преузети подаци).

Ученици рад морају писати водећи се Упутствима. Такође, требало би да воде рачуна о стилу, граматици и правопису. Сваки историчар, али и уопште сваки човек има свој стил писања. Не би требало имитирати било чији стил, односно било би добро да свако задржи

<https://www.maticasrpska.org.rs/category/katalog-izdanja/naucni-casopisi/zbornik-matice-srpske-za-istoriju/>; <https://hrcak.srce.hr/>. Овде смо навели само поједине електронске адресе које ће вас одвести до научних часописа, али вам препоручујемо да и сами истражујете на Интернету. Претражујте сајтове факултета, академија, института, музеја, архива, школа итд.

⁸ Поред Државног архива Србије, Архива Југославије, Војног архива, Архива САНУ, Архива Града Београда, Архива Војводине, Архива Косова и Метохије, у Србији постоји и велики број градских и општинских архива (видети на: <http://arhivistickodrustvosrbije.org.rs/index.php/29-rhivs-r-z-srbi/23-rhivs-r-z-srbi>).

⁹ Поједине новине су дигитализоване и у највећој мери се могу пронаћи на сајту Народне библиотеке Србије (<https://www.digitalna.nb.rs/>), као и на сајту Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ (<http://ubsm.bg.ac.rs/cirilica/zbirka/novina/>). Локалне новине, често нису дигитализоване и оне морају тражити у библиотекама, архивима, музејима итд.

свој стил. Међутим, врло је важно да константно побошљавамо свој стил (пре свега читањем и писањем). Савети који би могли бити корисни ученицима приликом писања: (1) писати рад као да се објашњава прича о изабраној теми некоме ко не зна ништа о тој теми, (2) писати кратке, једноставне, јасне реченице, (3) не преписивати по читаве реченице, пасусе из литературе (писати „својим речима“), (4) реченице морају бити повезане, као и пасуси, (5) важно је да и сами ученици разумеју оно што су написали (не убацивати у текст речи, реченице које ни они сами не разумеју), (6) не оптерећивати текст сувишним подацима, важно је држати се суштине, (7) не оптерећивати основни текст са превише цитираног текста из литературе и извора, (8) статистички и слични подаци се могу приказати преко графикана, табела и сл, (9) не заборавити да се фусноте не користе само за позивање на литературу и изворе – у њима се може написати одређени цитат из литературе, објашњење неког појма, кратка биографија одређене личности итд, (10) важно је да је основни текст повезан са фуснотама, (11) важно је да се у раду не налазе само подаци из литературе и извора, већ и мишљење ученика о тим подацима, односно њихово тумачење тих података, (12) тему рада сместити у одговарајући контекст (контексте), (13) водити рачуна да текст буде технички, стилски, граматички сређен (нпр, не почињати реченицу бројем, не заборавити размак после тачке, зареза, заграде и др). Уколико буду имали одређених недомумица, могу се послужити речницима, правописним упутствима, граматикама, интернетом, како би број грешака свели само на минималне грешке у куцању.

Презентација и одбрана рада: На самом такмичењу ученици презентују свој (научно)истраживачки рад. Ученици би приликом презентације могли говорити о предмету и циљевима истраживања, затим методологији, и коначно о резултатима и закључцима свог истраживања. Важно је да ученици не забораве приликом припреме за презентацију, односно одбрану рада, да имају временско ограничење. Након презентације ученика, чланови комисије им могу постављати питања која су повезана са радом и темом ученика.

СТРУКТУРА (НАУЧНО)ИСТРАЖИВАЧКОГ РАДА

Писање (научно)истраживачког рада подразумева унапред осмишљен и разрађен концепт (план) рада. Сваки истраживач најпре полази од основне структуре раде, која се састоји из следећих делова:

1. НАСЛОВ РАДА
2. АПСТРАКТ И КЉУЧНЕ РЕЧИ
 - 2.1. Апстракт
 - 2.2. Кључне речи
3. РАД
 - 3.1. Увод
 - 3.2. Разрада (подељена на поглавља)
 - 3.3. Закључак
4. ПРИЛОЗИ
5. СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ
6. СКРАЋЕНИЦЕ
7. ЗАХВАЛНОСТ

Овде наведени делови представљају основну структуру рада (научно)истраживачког рада. Сви радови који се представљају на Такмичењу у истраживачким радовима морају садржати ову основну структуру. У раду ученици не наводе реч *Разрада*, већ уместо ње наводе *Увод*, називе поглавља (и подпоглавља) и *Закључак*. У наставку следи објашњење сваког од наведених делова структуре. Посебна страница на којој је истакнут садржај рада није предвиђена овим *Упутствима*.

1. НАСЛОВ РАДА

У наслову треба истаћи тежиште истраживања, основну идеју, основно питање истраживања. Он мора бити, колико је то могуће, што краћи, прецизан и јасан, али и привлачан. У наслову треба избегавати скраћенице. Максимална дужина наслова може бити до 70 слова. Наслов рада се пише на српском и енглеском језику, центрирано, великим словима. Испод наслова рада треба написати име аутора, разред, школу коју похађа, назив центра за таленте и пуно име и презиме ментора са титулом, звањем и местом запослења. Наслов рада са подацима о аутору и ментору, апстрактотом и кључним речима уједно представља и насловну страну рада (**видети пример насловне стране**). Врло је важно поштовати *Упутства* приликом израде насловне стране. Чланови комисије ће најпре видети насловну страну и она им може „креирати“ прву „слику“ о (научно)истраживачком раду.

2. АПСТРАКТ И КЉУЧНЕ РЕЧИ

2.1. Апстракт рада

Апстракт је сажети приказ садржине читавог рада. У њему се може изнети предмет рада, сврха и циљ истраживања, примењена методологија рада и др. Апстракт треба да омогући читаоцу да брзо и без тешкоћа схвати шта се то заправо налази на наредним страницама, односно у тексту (научно)истраживачког рада. Текст изнет у њему треба бити повезан са насловом, али и са садржајем рада. Дужина текста апстракта не би требала прећи 200 речи.

2.2. Кључне речи

Испод текста апстракта наводе се кључне речи. Сваки рад би требало да садржи најмање 5, а највише 10 кључних речи. Једна кључна реч се често састоји из више речи (примери: Драгутин Димитријевић „Апис“, велике силе, Краљевина Југославија итд). Најпре се наводи најбитнија кључна реч, потом нешто мало мање битна од те прве, потом нешто мало мање битна од те друге итд, односно да с лева на десно значај наведених кључних речи опада. Оне морају бити повезане са насловом рада, али и са *Апстрактом* и читавим радом. Важно је да ученици пажљиво одреде речи које ће навести у *Кључним речима*, будући да се често управо по њима може увидети да ли је неко на довољно добар начин истражио и разумео тему.

2.3. Превод на енглески

Превођење апстракта на један од светских језика, најчешће на енглески, може омогућити да се светска научна јавност упозна са одређеним радом. Из тог разлога је потребно да ученици испод текста апстракта на српском језику напишу и његов превод на енглески језик (исписан испод наслова *Abstract*). Затим следи превод и кључних речи на енглески језик (*Key words*).

3. РАД

3.1. Увод

Ученици у *Уводу* указују на основно подручје свог истраживања, на предмет свог истраживања, односно одговарају на питање *Шта су они то истраживали?*, затим указују да ли је тема већ обрађивана у литератури или није, или да ли је на одговарајући начин обрађивана, или није. Наводе разлоге одабира теме, њен значај, циљеве истраживања, хипотезе.¹⁰ Наводе и методологију свог истраживања и писања рада. Истичу релевантну литературу која им је највише помогла приликом истраживања и писања рада.¹¹ Наводе које су све врсте изворе користили и на који начин. У сваком тренутку свог писања *Увода*, ученици морају размишљати о томе да они требају да уведу читаоца у рад. Из тог разлога, уколико сматрају да је потребно, могу да истакну и нешто што овде није наведено. Многи

¹⁰ Хипотезе се истичу уколико се ради о научноистраживачком раду.

¹¹ У *Уводу* ученици могу навести само иницијал имена и презиме аутора, а потом у фусноти навести све оно што је потребно за правилно навођење рада на који се аутор позива (видети правила цитирања у *Упутствима*).

историчари писање *Увода* остављају за крај процеса писања, јер тек тада и сами знају о чему су заиста писали у раду. *Увод* би могао чинити између 5 и 10% рада.

3.2. Разрада

У овом делу (научно)истраживачког рада аутор „разрађује“ тему коју истражује. Важно је поделити *Разраду* на поглавља која ће бити повезана са насловом (темом) рада, али и са текстом који ће се наћи у одређеном поглављу. Уколико ученици сматрају да је потребно, поглавља се могу поделити и на мања поглавља – подпоглавља. Међутим, они морају пазити да им рад не буде превише уситњен са много много поглавља и подпоглавља. Зато је потребно добро размислити пре него што се текст рада подели на поглавља и подпоглавља. Препорука је, пре свега ученицима средњих школа, да се свако поглавље и подпоглавље састоји из једног „малог“ увода, „мале“ разраде и „малог“ закључка. У *Разради* се износе сви они подаци до којих су ученици дошли у свом истраживању, а које сматрају важним и потребним за одређено поглавље, односно за своју тему. Ученици, осим „сувих“ података које су пронашли, износе и своју интерпретацију, своја тумачења и друго. Анализа пронађеног материјала током истраживања је врло важна и она омогућава ученицима да дођу до важних закључака. Важно је да, током писања рада, ученици не забораве на ужи и шири контекст (контексте) своје теме. Унапред одређен број страна рада подстиче ученике да одвоје битно од небитног за своју тему. То је врло важно за историјску науку, али није нимало лако за истраживача. Помоћ у том „одвајању“ може бити назив рада, назив поглавља и размишљање о томе шта је све потребно да би се тема (ако је у питању читав рад), или део који „разрађује“ тему (уколико је одређено поглавље у питању) заокружила, да би била потпуна.

3.3. Закључак

У *Закључку* се износе основни резултати (научно)истраживачког рада, односно најважније тврдње о теми рада. Излажу се одговори на постављена питања у *Уводу* и *Разради*. Ученици могу навести и на који начин су дошли до тих одговора, као и да ли се они слажу са до тада написаном литературом. Наводе да ли је после њиховог истраживања остало нешто неистражено у вези представљене теме, односно предлози за даља истраживања. Уколико су ученици на крају сваког поглавља у *Разради* износили „мале“ закључке, они им могу помоћи у састављању *Закључка*. Не износе се нови подаци, односно подаци који нису изнети у *Разради*. *Закључак* треба да је концизан, језгровит и прецизан и могао би чинити између 5 и 10% рада.

4. СКРАЋЕНИЦЕ

Уколико ученици у свом раду користе скраћенице, потребно је да наведу на шта се оне тачно односе. Код навођења скраћенице, у основном тексту или у фуснотама, први пут се наведе пун назив, као на пример: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, а затим се у загради наведе скраћеница (даље: Краљевина СХС) или Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије (даље у тексту: АВНОЈ). У списку скраћеница се наводе све скраћенице које се наводе у раду.

Примери: Архив Југославије (АЈ)

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевина СХС)

5. ПРИЛОЗИ

Осим текста, саставни део рада могу бити и прилози, односно фотографије, табеле, графикони, мапе, породична стабла, поједини документи (фотографија документа или верно пренет, односно откуцан текст документа) итд. Прилози не служе само да би се улепшао изглед рада. Они морају бити повезани са темом и текстом читавог рада. Могли би се употребити и приликом решавања одређеног проблема у истраживању. Такође, могу појаснити, допунити, употпунити тумачење појединих података, догађаја, процеса. Не би требало стављати у рад прилоге који се не могу јасно видети, на пример фотографије одређеног документа на основу којих се не може прочитати шта пише у њему. Важно је да прилози буду постављени у одговарајућој величини, али у складу са расположивим простором. Будући да је простор ограничен, ученици морају размислити који прилози би били најкориснији њиховом раду. Испод сваког прилога је потребно навести редни број и назив прилога, као и извор одакле је преузет. Прилози, пре свега фотографије, могу се поставити у *Разradi* или при крају рада, након *Закључка*.

6. СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Након написаног рада потребно је саставити списак коришћених извора и литературе. У том списку се наводи све оно што су ученици користили у свом раду: монографије, радови у часописима и зборницима, архивску грађу, штампу, сајтове итд. У овом списку не сме бити наведено нешто што није коришћено у раду, односно што није наведено у фуснотама или основном тексту. Навођење коришћених извора и литературе мора бити потпуно, што прецизније – оно би требало да омогући читаоцу, односно другом истраживачу да, без тешкоћа, схвати о каквој књизи или извору се ради и да их, уколико сматра да је потребно, и сам пронађе и провери. Посебно је важно да ученици у списку прецизно одвоје изворе од литературе. **Напомена: Навођење коришћених извора и литературе мора бити једнообразно, односно у складу *Упутствима* (видети доле).**

7. ЗАХВАЛНОСТ

Уобичајено је да се на крају рада наведу имена свих оних који су допринели и помогли у његовој изради. Свима њима, за савете и помоћ, треба одати захвалност. Многи аутори не истичу имена оних који су им помогли да не би неко помислио како је њихов допринос сопственом истраживању и писању рада мањи. Потпуно је дозвољено, чак и потребно, да сваки полазник центра за таленте који истражује и пише истраживачки рад, затражи помоћ, поред ментора, и од наставника, родитеља, библиотекара, архивисте итд. Навођење њихових имена, уз објашњење о коме се ради, може указати на амбициозност и жељу одређеног полазника да његов рад буде заиста квалитетан. **Напомена: *Захвалност* није обавезна.**

КРИТИЧКИ АПАРАТ

Сваки (научно)истраживачки рад мора имати критички апарат. Он би заправо требао бити један од најважнијих делова рада. Он подразумева позивање на монографије, радове у часописима, изворе – све оно што су ученици користили у састављању свог рада. Помоћу њега аутори избегавају да њихов рад представља плагијат.¹² Питање писања критичког апарата, напомена (цитирање) још увек је отворено, односно не постоји само један начин који би прихватили и примењивали сви истраживачи. Историчари у Србији најчешће употребљавају *чикашки стил* цитирања, и из тог разлога ће се употреба овог стила тражити од свих ученика који са својим радом учествују у Такмичењу и истраживачким радовима. *Чикашки стил* предвиђа писање критичког апарата у фуснотама. У складу са поменутиим стилем цитирања, у наставку наводимо начине цитирања разноврсних извора и литературе.

Цитирање монографија (књига): име и презиме аутора, наслов монографије који је штампан у самој књизи (не на њеним корицама) курзивним (*италик*) словима, издавач (издавачи), место и година издања, број странице (страница) на којој (којима) се налази текст на који се аутор позива.

Пример: Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918–1941: Први део: Друштво и држава*, Стубови културе, Београд, 1997, 116–119.

Уколико монографија има два или три аутора, наводе се сви аутори.

Пример: Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рату 1914–1918: Кратка историја*, Српска књижевна задруга, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2014, 87–89.

Уколико монографија има четири или више аутора наводи се само први аутор, а потом се дода „и др.“ (и други).

Пример: Ivan Božić i dr, *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1973, 100.

Наведена правила цитирања и примери важе приликом првог цитирања одређене монографије. Приликом сваког следећег цитирања користити скраћену варијанту: иницијал имена (или име у целини) и презиме аутора, скраћеница која указује на одређено већ наведено дело – *нав. дело* (курзивним (*италик*) словима), број странице (страница).

Примери: Љ. Димић, *нав. дело*, 116–119.

М. Радојевић, Љ. Димић, *нав. дело*, 87–89.

I. Božić i dr, *нав. дело*, 100.

¹² Плагијат представља навођење текста, идеја, закључака неког другог аутора као сопствених, односно „интелектуалну крађу“. Сви аутори морају поштовати ауторска права других аутора.

Треба водити рачуна да ли се у раду цитирају два (или више) рада истог аутора. У том случају, скраћеница *нав. дело* не би могла јасно указати на које се тачно дело односи поједина фуснота. У том случају би се могла навести скраћена варијанта наслова (курзивним (*италик*) словима), а потом ставити три тачке и број странице на крају.

Пример: Љ. Димић, *Културна политика...*, 116–119.

Цитирање часописа: име и презиме аутора, наслов рада наведен под наводницима, наслов часописа курзивним (*италик*) словима, број (часописа), година (издања наведеног броја часописа) у загради, број странице.

Пример: Мира Радојевић, „Јован Цвијић и Југословенска демократска лига (1918–1919)“, *Зборник Матице српске за историју*, 95 (2017), 47–70.

Наведена правила цитирања и примери важе приликом првог цитирања одређеног рада у одређеном часопису. Приликом сваког следећег навођења истог рада, користи се скраћени облик цитирања. Правила скраћивања су иста као и код монографија.

Цитирање зборника радова: име и презиме аутора, наслов рада наведен под наводницима, наслов зборника радова курзивним (*италик*) словима, у загради име и презиме уредника, издавач, место и година издавања, број странице.

Пример: Bojan Dimitrijević, „Jugoslavija i NATO 1951–1958. Skica intenzivnih vojnih odnosa“, *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961, Zbornik radova* (urednik Slobodan Selinić), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2011, 255–256.

Наведена правила цитирања и примери важе приликом првог цитирања одређеног рада у одређеном зборнику. Приликом сваког следећег навођења истог рада, користи се скраћени облик цитирања. Правила скраћивања су иста као и код монографија.

Објављени извори: Они се наводе на исти начин као и монографије, уколико сам извор то дозвољава.

Пример: Михајло Пупин, *Са пашњака до научењака*, Велики Бечкерек, 1929, 33.
Дефинитивни резултати пописа становништва од 31 јануара 1921 год., Сарајево, 1932.

Цитирање необјављених архивских извора: Будући да се често ради о разноврсним изворима, препорука је приликом цитирања применити правила појединих архива у којима се налази архивска грађа коју истраживач користи. Међутим, свакако приликом цитирања треба поћи од општег и ићи ка појединачном – од пуног имена архива, преко фонда или збирке (број и назив фонда или збирке) јединице описа (уколико постоји, односно уколико се ради о сређеном фонду), затим фасцикле/кутије, па све до назива документа. Уколико истраживач сматра да ни све наведено није довољно да би други

истраживач, без потешкоћа, пронашао извор који је цитиран, потребно је навести и додатне податке, који би му у томе помогли.

Пример: Архив Југославије (даље: АЈ), Фонд Министарства просвете Краљевине Југославије (даље: 66), фасцикла 1741 (даље: 1741), јединица описа 2435 (даље: 2445), тачан назив документа.

Приликом сваког следећег цитирања горе наведене архивске грађе користи се скраћени облик цитирања: АЈ, 66-1741-2435, тачан назив документа.

Цитирање новина, односно периодичне публикације: име и презиме аутора, наслов текста под наводницима, наслов новина курзивним (*италик*) словима, датум, страна.

Пример: Михаило Ђ. Спасић, „Велики национални дани“, *Политика*, 6.4.1941, 2.

Уколико није потписан аутор, цитат започети насловом.

Пример: „Рад школских кухиња у Београду не треба обустављати“, *Политика*, 4.4.1941, 7.

Навођење извора и литературе са интернета: Приликом навођења одређеног извора или литературе са интернета, потребно је наводити тачан линк који води ка локацији са које је преузет садржај (**не** адресу основне странице, на пример www.google.com или www.wikipedia.org). Уколико је, на пример, одређена књига доступна и у штампаном и у онлајн формату, цитира се формат који је коришћен. Уколико је коришћен онлајн формат књиге, у фусноти се наводи све што је предвиђено за књигу у штампаном формату, уз додатно навођење линка који води ка локацији књиге у онлајн формату, као и датум приступања том линку, односно локацији.

Пример: Slobodan Mandić, *Kompjuterizacija i istoriografija 1995–2005*, Istorijski arhiv Beograd, Beograd, 2008, 29–31, https://www.arhiv-beograda.org/images/publikacije_elektronske_pdf/Kompjuterizacija_istoriografija.pdf (27.11.2020)

Исто важи и за радове у часописима и зборницима, за изворе који се користе у онлајн формату – најпре навести све што важи и за штампана издања, а потом линк и датум приступања.

Уколико се цитира одређени текст на одређеном сајту, навести име и презиме аутора текста, наслов текста, датум његовог настанка и друге податке који су важни за цитирани текст (уколико су подаци истакнути), а потом навести и тачан линк који води до цитираног текста, као и датум приступања. Уколико горе наведених података нема, довољан је и линк, уз датум приступања.

Примери: Olga Janković, „Kroz prostor i vreme Banatske vojne granice“, 18.03.2018, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/400320/Srbija/Kroz-prostor-i-vreme-Banatske-vojne-granice> (19.06.2021)

<https://www.arhiv-beograda.org/rs/o-nama/istorijat> (19.06.2021)

Цитирање усмених казивања: У фусноти се наводи име и презиме саговорника, место и датум интервјуисања. Ученици могу навести и ко је заправо био њихов саговорник, односно шта је по занимању, на који начин је „повезан“ са темом истраживања, затим колико је разговор трајао, да ли је реализован уживо, преко телефона, или преко неког другог средства нових технологија итд.

Пример: Интервју са Николом Јовановићем, Београд, 24.11.2020.

Интервју са Маријом Перић, Панчево, 2.2.2021. Госпођа Перић је наставница у пензији. Радила је у школи која је предмет нашег истраживања. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорнице и трајао је око сат времена.

Списак коришћених извора и литературе: Све горе наведено се односило на навођење извора и литературе у фуснотама. Све што је у њима наведено обавезно се наводи и у списку коришћених извора и литературе на крају рада. Начин навођења је сличан, али има појединих разлика. Врло је важно да се правилно, односно одговарајуће сврстају, односно разврстају извори и литература. Дакле, архивска грађа и, на пример, одређена научна монографија не могу никако бити наведене испод истог поднаслова *Литература* (архивска грађа није литература, већ извор). Из тог разлога се препоручује ученицима да испод назива поглавља *Списак коришћених извора и литературе*, напишу подпоглавља као што су на пример *Необјављени архивски извори*, *Објављени извори*, *Штампа и периодика*, *Интернет садржаји*, *Интервјуи*, *Литература* итд.

Дакле, испод поднаслова *Необјављени архивски извори* наводи се **архивска грађа**. У *Списку коришћених извора и литературе* наводи се само пун назив архива (болдовано), фонд и број фонда који је коришћени у раду. Архиви и фондови се наводе азбучним редом.

Архив Југославије

- Двор Краљевине Југославије (74)
- Министарство просвете Краљевине Југославије (66)
- Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије (14)

Објављени извори се такође наводе по азбучном реду.

Новине, односно периодичне публикације – не наводи се сваки коришћени текст понаособ, већ само наслов новина и година (године) у којој је објављен текст који је коришћен у раду. Новине се наводе по азбучном реду.

Примери: *Време*, 1932-1934.
Политика, 1941.

Интернет садржаји се наводе по азбучном, односно абecedном реду.

Када се ради о **монографијама, затим радовима у часописима и зборницима**, навођење је исто као и у фуснотама, осим што се изостављају бројеви странице. Све наслове у списку треба навести према почетном слову презимена (првог аутора уколико их има више), односно по азбучном или абецедном реду (у зависности од писма на којем је написан рад).

Навођење **извора и литературе са интернета и усмених казивања** може бити би исто као и у фуснотама (једино код електронских извора препоручујемо да се у *Списку коришћених извора и литературе* изостави датум приступања извору).

Остале напомене: Приликом навођења извора и литература требало би користити писмо и језик на којем су они написани. На пример, одређени наслов књиге на енглеском језику, писан латиницом треба навести на енглеском језику латиницом

Пример: Edward H. Carr, *What is history?*, New York, 1961).

Не би се требали изоставити ни поднаслови, уколико их садржи наслов одређеног дела које се цитира. Такође, не изостављати ни средње слово, уколико је истакнуто уз име и презиме аутора. Међутим, титуле (на пример, проф, др, мр...) не би требало наводити, чак и када су истакнуте уз име и презиме аутора.

У фуснотама, када се неки наслов понавља заредом, можемо ставити скраћеницу *Исто* (курзивним (*италик*) словима), уколико је, на пример у 17. фусноти¹³ све исто као у 16.¹⁴ Уколико се разликују само странице, наводи се *Исто*, и потом број странице.¹⁵

Све оно што није прецизирано у овим *Упутствима*, а односи се на критички апарат, ученици и ментори могу наћи на сајтовима Института за савремену историју, Института за новију историју историју Србије, Историјског института Београд, у деловима који се односе на упутства за потенцијалне ауторе њихових часописа.¹⁶ Ментори и аутори могу консултовати и упутства за писање радова и других часописа који су на листи Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије из друштвених наука.

¹³ Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918–1941: Први део: Друштво и држава*, Стубови културе, Београд 1997, 116–119.

¹⁴ *Исто*.

¹⁵ *Исто*, 189.

¹⁶ <https://istorija20veka.rs/uputstvo-za-autore/> (26.11.2020), <http://tokovi.istorije.rs/lat/uputstvo-za-autore> (26.11.2020), <http://www.iib.ac.rs/istorijskicasopis/assets/files/uputstvozaautore.pdf> (26.11.2020).

ТЕХНИЧКА ОБРАДА (НАУЧНО)ИСТРАЖИВАЧКОГ РАДА

Техничка обрада (научно)истраживачког рада је врло важна. Пожељно је да рад не садржи техничке, граматичке или грешке у куцању. У томе ће ученицима од велике помоћи бити и ова *Упутства*. Међутим, препоручује се ученицима да, пре предаје рада, и сами још једном погледају, прегледају и прочитају свој рад. Радови се пишу на српском језику, ћириличним или латиничним писмом (у зависности од теме). Поједине речи се могу, уколико је потребно, написати и на неком језику који није српски, али се у том случају препоручује да, поред наведене речи на страном језику, наведе и превод на српски језик. Такође, аутори морају водити рачуна о језику и писму одређеног рада који им је користио приликом израде (научно)истраживачког рада. Наиме, у фуснотама, као и у списку коришћених извора и литературе они се наводи на оном писму и оном језику на коме су објављени. **Важна напомена: (научно)истраживачки рад може имати максимално 12 страна (без насловне стране), уз максимум 3 стране прилога. Дакле, читав рад, заједно са насловном страном (1), текстом рада (12), прилозима (3) не сме имати више од 16 страна.**

Потребна је пагинација страница.

Текст рада се пише у Ворд-у (Word) и штампа на листовима А4 формата.

Маргине за текст су: лева и десна 2,5 cm, горња 2 cm (сем на првој страни која је 5 cm) и доња 2,5 cm.

Текст рада се куца словима величине 12 pt Normal у фонту Times New Roman са проредом 1,0.

Списак извора и литературе је величине 10 pt Normal у фонтовима Times New Roman и Italic са истим проредом.

Напомене се куцају словима величине 10 pt Normal Italic Times New Roman.

Наслови поглавља пишу се великим словима 12pt B, центрирано, док се поднаслови, у оквиру појединих поглавља, куцају се малим искошеним словима Italic, величине 12pt N.

За називе прилога користе се коса слова Italic величине 10pt N. За податке у прилозима користе се слова величине 10pt N.

Насловна страна треба да садржи: наслов рада – пише се великим словима величине 14 pt B, име (имена) аутора и ментора – великим словима величине 12 pt B, разред, разред, назив школе коју похађа(ју), назив центра за таленте – пише се малим словима величине 12 pt N, подаци о ментору (звање, место запослења) – пише се малим словима величине 12 pt N.

(ПРИЛОГ 1. ПРИМЕР НАСЛОВНЕ СТРАНЕ):

**ГИМНАЗИЈА „УРОШ ПРЕДИЋ“ У ПАНЧЕВУ
GYMNASIUM „UROS PREDIC“ IN PANCEVO**

СТЕФАН ИЛИЋ, I разред, Гимназија „Урош Предић“ Панчево, Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“, Панчево

АЛЕКСАНДАР ЂОРЂЕВИЋ, професор историје у Гимназији „Урош Предић“ Панчево, Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“, Панчево

РЕЗИМЕ: Овај научно-истраживачки рад бави се историјом једне од најстаријих установа у Панчеву, а обухвата целокупни период од самог оснивања школе 1851. године, па све до њеног данашњег рада (2019). Циљ је да прикаже и упореди најбитније сегменте рада гимназије, па су тако обрађени сви важни догађаји постојања школе, али је велика пажња посвећена и схватању физиономије исте, као и њеном утицају на људе и околину. Рад се базира на прегледу и анализи проблема у оснивању школе, њених претеча Нижој и Вишој реалној школи, закона, реформи, планова и програма, слободних активности, као и многих других позитивних и негативних аспеката у развоју и деловању гимназије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Панчевачка гимназија, Нижа/Виша реална школа у Панчеву, наставни план и програм, школске реформе.

ABSTRACT: This scientific-research paper deals with the history of one of the oldest institutions in Pancevo, and covers the entire period from the very founding of the school in 1851, until its current work (2019). The aim is to cover and compare the most important segments of the Gymnasium's work, thus covering all substantial events of the school's existence, but great attention has been paid to understanding the physiognomy of the same as well as its impact on people and the environment. The paper is based on the review and analysis of problems in the founding of the school, its precursors, laws, reforms, plans and programs, leisure activities, as well as many other positive and negative aspects in the development and operation of the high school.

KEY WORDS: Pancevo grammar school, Lower/Higher real school in Pancevo, curriculum, school reforms.

**(ПРИЛОГ 2. КРИТЕРИЈУМИ ЗА БОДОВАЊЕ РАДОВА ОД СТРАНЕ
КОМИСИЈЕ НА ТАКМИЧЕЊУ У ИСТРАЖИВАЧКИМ РАДОВИМА)**

Квалитет истраживачког рада (укупно 35 бодова)	Значај теме	3
	Степен оригиналности теме	3
	Методологија и квалитет резултата	18
	Ниво интерпретације резултата	5
	Закључак	3
	Литературни подаци, естетски изглед рада, прилози, табеле, фотографије, скице и друго	3
Презентација и одбрана рада (15)	Излагање, представљање рада путем постера или видео бима	8
	Познавање области истраживања, логичко размишљање, резонавање и закључивање	7
Техника и писање рада (10)	Писање према датим <i>Упутствима</i>	7
	Стил, граматика и правопис	3